

Гаврилюк С. В.

д.і.н., професорка, завідувачка
кафедри музесзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПАМ'ЯТКИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У НАУКОВИХ СТУДІЯХ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Із здобуттям Україною незалежності у 1991 р. помітно зросло зацікавлення яскравими постатями у галузях вітчизняної історії та культури, діяльність яких замовчувалася або тенденційно висвітлювалася в радянський час. Адже їх наукова спадщина ніяким чином не вписувалася у канони комуністичної тоталітарної системи. Серед замовчених імен – Орест Левицький (1848 – 1922 рр.) – український учений-історик, археограф, архівіст, пам'яткознавець. За більше ніж тридцять років незалежності особистість науковця повернута із забуття [2; 4; 1; 5]. Однак і досі маловивченим лишається його внесок у дослідження культурної спадщини правобережних українських земель, її збереження та популяризацію.

Завдяки старанням О. Левицького до наших днів збереглося чимало археографічних пам'яток. Це, зокрема, актові книги Київщини, Волині й Поділля – важливі джерела з вивчення історії України XV – XVIII ст., інші давні писемні джерела. Їх вдалося виявити і зберегти завдяки діяльності О. Левицького як члена створеної у 1843 р. Київської археографічної комісії. Адже у першій половині XIX ст. мало хто турбувався про збереження місцевих церковних архівів, рукописних книг і стародруків, що знаходилися у православних храмах [1, с. 405]. О. Левицький зазначав: «Якщо б не придбала в 1844 р. Київська археографічна комісія старовинні братські каталоги і деякі інші рукописи, то в даний час ми не мали б ніяких відомостей про порядки і статuti Луцького братства і його училища» [7, с. 13]. Щодо актових книг правобережних українських земель, то вчений вказував на значущість їх як чи не єдиного джерела, яке зберегло історію звуків і форм тодішньої української мови, якою ці документи у більшості велися.

Дослідницька робота вченого у Київській археографічній комісії впродовж 1874 – 1921 рр. дала змогу всебічно розкрити його талант як неперевершеного знавця писемних

пам'яток. О. Левицький ретельно вивчав наявні у Київському центральному архіві давніх актів писемні джерела, описував їх і публікував. До таких публікацій учений писав передмови, підготовка яких передбачала ґрунтовне вивчення самих писемних пам'яток, соціально-побутову сферу різних верств населення, суспільно-політичних умов, у яких створювався документ, тощо. Саме О. Левицький визначив початковий авторський текст такої археографічної пам'ятки як «Літопис Самовидця», підготував до друку і опублікував цю працю у 1878 р. За редакцією О. Левицького вдалося підготувати й опублікувати кілька томів «Архива Юго-Западной России», перевидати окремі томи «Памятников, изданных Временною комиссиею для разбора древних актов...», ін. [2]. З ґрунтовним науковим рефератом про роль і значення актових книг як вагомих джерел вивчення середньовічної історії правобережних українських земель він виступив на XI загальноросійському археологічному з'їзді у Києві в 1899 р. [1, с. 286].

Практично щороку О. Левицький виїздив, зокрема, у Волинську губернію з метою обстеження давніх церков і монастирів, приватних архівів і бібліотек [3; 1, с. 237 – 240]. Його турбувала також проблема збереження пам'яток архітектури, переважну більшість яких учений обстежив, вивчив їх історію і описав [7; 6]. Відрядження на Волинь сприяли налагодженню контактів з місцевими краєзнавцями, з родиною Косачів, яка подарувала світову геніальну Лесю Українку.

У 1898 – 1899 рр. учений власноруч обстежив пам'ятки Поділля, зокрема, окремі старовинні церкви, Сутківську церкву-фортецю, Меджибізький замок. Свій авторитет блискучого знавця середньовічної історії правобережної українських земель, їх археографічних та архітектурних пам'яток О. Левицький підтвердив участю у виданні збірника «Древности Украины».

О. Левицький був членом багатьох пам'ятокознавчих товариств, виступав з рефератами на їх засіданнях, публікувався у їх виданнях [1, с. 237]. Він неодноразово порушував питання вивчення та збереження об'єктів культурної спадщини Волині, Київщини і Поділля, виступаючи на засіданнях Історичного товариства Нестора-літописця (членом якого був з 1878 р.), Українського наукового товариства (з 1907 р.), Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (із 1910 р.), Братства імені князів Острозьких (з 1911 р.), публікуючи відповідні матеріали у часописах означених товариств, у журналі «Киевская Старина», інших виданнях [4; 1, 238]. О. Левицький підготував також детальний опис роботи членів Київської археографічної комісії впродовж 50-ти років її діяльності та опублікував його окремою працею [8].

Із заснуванням у листопаді 1918 р. Української академії наук (УАН) О. Левицький був її академіком, а з 1919 р. – віце-президентом. У березні 1922 р. учений став президентом Всеукраїнської академії наук (ВУАН). У складі цих наукових інституцій О. Левицький продовжував працю над виявленням, обстеженням, описом у першу чергу археографічних та архітектурних пам'яток, пропонував конкретні заходи щодо їх збереження і використання.

Отже, культурна спадщина правобережних українських земель посідала вагоме місце у наукових студіях О. Левицького. Його пам'ятокознавчі праці, які базуються на обширному архівному матеріалі, нерідко власноруч виявленому і ґрунтовно опрацьованому, суттєво розширили джерелознавчі аспекти наукових пошуків у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Учений сміливо заявляв про мовні особливості актових книг, акцентував увагу на відмінностях сакральної архітектури правобережних українських земель від власне російських старожитностей. Усе це засвідчує вагому роль О. Левицького в українському національному відродженні кінця ХІХ – початку ХХ ст., його участь у розгортанні в українських землях краєзнавчого і пам'ятокознавчого руху. Тому багатогранні наукові дослідження ученого заслуговують на подальше глибоке осмислення і зберігають практичну та наукову значущість і в наші дні.

Список літератури

1. Гаврилюк С. В. Историчне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : Монографія. 2-е вид., доп. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі українки, 2008. 536 с.
2. Журба О. І. Київська археографічна комісія. 1843 – 1921 : Нарис історії і діяльності. Київ : Наукова думка, 1993. 186 с.
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 81. Спр. 14. 38 арк.
4. Коробчук І. Орест Левицький – дослідник культурної спадщини Волинської губернії. *Волинська ікона: дослідження та реставрація : матер. XII Міжнар. наук. конф., 27–28 жовтня 2005 р.* Луцьк : МП «Пльс», 2005. Вип. 12. С. 116–118.
5. Коробчук І. Орест Левицький – історик і пам'яткознавець Правобережної України (історіографічний аспект). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* 2009. № 13. С. 312–320.
6. Левицький О. Историческое описание Владимиро-Волынского Успенского храма, построенного в половине XII века князем Мстиславом Изяславичем. Киев : Б. и., 1892. 132 с.
7. Левицький О. И. Луцкая старина. Киев : Типогр. Ун-та Св. Владимира, 1891. 37 с.
8. Левицький О. Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов (1843–1893): Историческая записка о ее деятельности. Киев : Типография С. В. Кульженко., 1893. 140 с.

УДК 321.6

Гаврилюк Ю. А.

студентка 3-го курсу
гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності «Міжнародні відносини»,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Науковий керівник:

Хвіст В. О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Кримські татари – це корінний народ України тюркського походження, який сформулювався ще у період існування Кримського ханства, тобто держава, яка проживала на півострові від 1441 до 1783 рр. Вони вважають себе нащадками різних народів, які мешкали на теренах Криму в різні історичні епохи.

Кримськотатарський народ за все своє існування пережив три окупації, депортацію та знищення національності як самобутньої. Історія насильницьких дій над татарським народом бере свій початок ще з 1783 року [1, с. 280]. У цей рік внаслідок перемоги Росії імперії над Османською, Крим був окупований, а потім анексований цією ж державою. Це й заклало початок нової доби в історії кримських татар, яку багато хто з науковців називає «чорне століття». Утиски з боку російського самодержавства та експропріація землі кримськотатарських селян причинили їхню масову міграцію до Османської імперії [5, с. 204 – 208]. У друге народ пережив депортацію в 1944 році, влаштовану радянською владою, після чого 191 тис. осіб депортували до Центральної Азії та деяких північно-східних регіонів Росії. Під час цієї депортації багато людей загинуло. Але повернення